Journal of Spiritual Health

2025, Volume 4, Issue 1
Pages: 628-635
10.30491/JSH.4.1.628

The Impact of Social Media on the Spiritual Health and Responsibility of Generation Z Adolescents: The Mediating Role of Spiritual Intelligence and Civic Awareness

Mojtaba Gharabaghi [1*]

[1] *Department of Islamic Studies, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran*

Abstract

Background and Aim: This study aimed to investigate the interconnected effects of social media use, civic awareness, and spiritual intelligence on adolescents' sense of responsibility and spiritual health. Focusing on spiritual health, this research seeks to understand the relationships between various factors influencing adolescents' psychological and spiritual health.

Methods: A descriptive-correlational design with structural equation modeling was employed. A sample of 256 high school students participated in the study. Data were collected using standardized questionnaires and analyzed using SPSS and AMOS software.

Results: The results revealed that excessive social media use was negatively correlated with responsibility and spiritual health. Conversely, civic awareness and spiritual intelligence were positively associated with responsibility and spiritual health. Moreover, spiritual intelligence significantly mediated the relationship between social media use, civic awareness, responsibility, and spiritual health.

Conclusion: The findings suggest that fostering spiritual intelligence and civic awareness can enhance adolescents' spiritual well-being and sense of responsibility. Additionally, reducing excessive social media use can contribute to improved well-being.

Keywords: Spiritual Health, Adolescent, Responsibility, Social Media, Spiritual Intelligence.

*Corresponding author: **Mojtaba Gharabaghi,** Email: mq0452@gmail.com

Received: 4 February 2025 **Accepted:** 5 June 2025

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.30491/JSH.4.1.628]

مجله سلامت معنوی
دوره ۴، شماره ۱، بهار ۱۴۰۴
صفحات: ۶۳۵-۶۲۸
10.30491/JSH.4.1.628

تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سلامت معنوی و مسئولیت‌پذیری نوجوانان نسل زد: نقش میانجی‌گری هوش معنوی و آگاهی از حقوق شهروندی

مجتبی قراباغی[1*]

[1] *گروه معارف اسلامی، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج)، تهران، ایران*

چکیده

زمینه و هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی بر مسئولیت‌پذیری نوجوانان نسل زد، با تأکید بر نقش میانجی‌گری هوش معنوی در این روابط، انجام شد. این پژوهش به دنبال درک عمیق‌تر ارتباط بین عوامل مختلف مؤثر بر سلامت روان و معنوی نوجوانان است و تلاش دارد تا راهکارهایی برای تقویت مسئولیت‌پذیری در این گروه سنی ارائه دهد.

روش‌ها: این پژوهش از نوع توصیفی- همبستگی بوده و با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری، روابط بین متغیرها را بررسی کرده است. جامعه آماری شامل ۲۵۶ دانش‌آموز مقطع متوسطه دوم شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۳ بود. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه‌های استاندارد (پرسشنامه هوش معنوی (ISIS)، پرسشنامه آگاهی از حقوق شهروندی، پرسشنامه مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان، پرسشنامه شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی) جمع‌آوری و با نرم‌افزارهای SPSS و AMOS تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که استفاده بیش از حد از شبکه‌های اجتماعی با کاهش مسئولیت‌پذیری مرتبط است. در مقابل، آگاهی از حقوق شهروندی و هوش معنوی با افزایش مسئولیت‌پذیری ارتباط مثبت دارد. همچنین، هوش معنوی به عنوان یک عامل میانجی، تأثیر شبکه‌های اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی را بر مسئولیت‌پذیری تعدیل می‌کند.

نتیجه‌گیری: یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تقویت هوش معنوی و آگاهی از حقوق شهروندی می‌تواند به بهبود سلامت معنوی و افزایش مسئولیت‌پذیری نوجوانان کمک کند. از سوی دیگر، کاهش استفاده بی‌رویه از شبکه‌های اجتماعی و ایجاد تعادل در استفاده از آن‌ها نیز در این زمینه مؤثر است.

کلیدواژه‌ها: سلامت معنوی، نوجوانان، مسئولیت‌پذیری، شبکه‌های اجتماعی، هوش معنوی.

*نویسنده مسئول: **مجتبی قراباغی.** پست الکترونیک: mq0452@gmail.com
دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۱/۱۶ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۳/۱۵

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-11-15]
[DOI: 10.30491/JSH.4.1.628]

مقدمه

سلامت معنوی به عنوان بُعدی حیاتی از سلامت انسان، در سال‌های اخیر توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است. این بُعد به توانایی فرد در یافتن معنا و هدف در زندگی، ارتباط با ارزش‌های والا و تجربه آرامش درونی اشاره دارد (۱،۲). در دوران نوجوانی، که فرد در جستجوی هویت و جایگاه خود در جامعه است، اهمیت سلامت معنوی دوچندان می‌شود. نوجوانان نسل زد که در دنیایی پرشتاب و پیچیده با حجم عظیمی از اطلاعات مواجه هستند، بیش از پیش نیازمند تقویت سلامت معنوی خود هستند. این تقویت می‌تواند به آن‌ها در مواجهه با چالش‌های زندگی، ایجاد روابط سالم و توسعه مسئولیت‌پذیری کمک شایانی کند.

یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که این نسل با آن مواجه است، شکل‌گیری هویت و یافتن جایگاه خود در جامعه است. در این مسیر، شبکه‌های اجتماعی به عنوان ابزاری قدرتمند، نقش پررنگی ایفا می‌کنند. از یک سو، این پلتفرم‌ها می‌توانند به عنوان فضایی برای ارتباط، تعامل و یادگیری مورد استفاده قرار گیرند و به تقویت حس تعلق اجتماعی و خودکارآمدی کمک کنند. از سوی دیگر، استفاده بی‌رویه و نامناسب از این پلتفرم‌ها می‌تواند به مشکلات روحی و روانی، انزوا و کاهش تعاملات اجتماعی منجر شود (۷-۳). در کنار شبکه‌های اجتماعی، آگاهی از حقوق شهروندی نیز بر سلامت معنوی و در نتیجه مسئولیت‌پذیری نوجوانان تأثیرگذار است. آگاهی از حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی، به نوجوانان کمک می‌کند تا خود را به عنوان عضوی فعال و مسئول در جامعه احساس کنند و به تقویت حس تعلق و مشارکت اجتماعی آن‌ها منجر شود (۱۱-۸).

پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند که رابطه پیچیده‌ای بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی، آگاهی از حقوق شهروندی، هوش معنوی و مسئولیت‌پذیری نوجوانان وجود دارد. برخی مطالعات، ارتباط بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و کاهش مسئولیت‌پذیری، افزایش رفتارهای پرخطر و کاهش عملکرد تحصیلی را نشان داده‌اند (۷-۴). در مقابل، مطالعات دیگری نشان داده‌اند که شبکه‌های اجتماعی می‌توانند فرصت‌هایی را برای یادگیری، مشارکت اجتماعی و توسعه مهارت‌های ارتباطی نوجوانان فراهم کنند (۱۰-۸). همچنین، مطالعات نشان داده‌اند که آگاهی از حقوق شهروندی می‌تواند به افزایش مشارکت اجتماعی، تقویت حس تعلق به جامعه و توسعه مهارت‌های تصمیم‌گیری نوجوانان کمک کند (۱۴-۱۱). هوش معنوی نیز به عنوان توانایی درک معنا و هدف در زندگی، ارتباط با ارزش‌های والا و تجربه آرامش درونی، می‌تواند به عنوان یک عامل محافظتی در برابر رفتارهای پرخطر و تقویت کننده سلامت روان شناخته شود (۱۷-۱۵). مطالعات نشان داده‌اند که هوش معنوی می‌تواند به افزایش همدلی، کاهش استرس و بهبود روابط بین فردی نوجوانان کمک کند (۲۰-۱۸).

با توجه به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر متقابل شبکه‌های اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی بر مسئولیت‌پذیری نوجوانان نسل زد، با نقش میانجی‌گری هوش معنوی انجام شده است. به عبارت دیگر، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤالات است: آیا بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و مسئولیت‌پذیری نوجوانان نسل زد رابطه وجود دارد؟ آیا بین آگاهی از حقوق شهروندی و مسئولیت‌پذیری نوجوانان نسل زد رابطه وجود دارد؟ آیا هوش معنوی به عنوان متغیری میانجی در رابطه بین شبکه‌های اجتماعی، آگاهی از حقوق شهروندی و مسئولیت‌پذیری نوجوانان نسل زد عمل می‌کند؟

هدف اصلی این پژوهش، مدل‌سازی روابط بین شبکه‌های اجتماعی، آگاهی از حقوق شهروندی، هوش معنوی و مسئولیت‌پذیری در نوجوانان نسل زد است. با درک بهتر این روابط، می‌توان برنامه‌های آموزشی و مداخله‌ای مؤثری را برای تقویت مسئولیت‌پذیری و سلامت معنوی نوجوانان طراحی و اجرا کرد. نتایج این پژوهش می‌تواند به والدین، مربیان، سیاست‌گذاران و پژوهشگران کمک کند تا درک عمیق‌تری از چالش‌های پیش روی نوجوانان نسل زد پیدا کنند و راهکارهای مناسبی برای مقابله با این چالش‌ها ارائه دهند.

روش

روش پژوهش حاضر به لحاظ هدف از نوع پژوهش‌های بنیادی و به لحاظ روش گردآوری اطلاعات از نوع پژوهش‌های توصیفی-همبستگی (از نوع مدل‌یابی معادلات ساختاری) است. جامعه آماری پژوهش شامل نوجوانان در حال تحصیل در مقطع متوسطه دوم شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۳ بود که جهت گزینش نمونه پژوهش به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای ابتدا از بین مناطق شهر تهران مناطق ۸، ۹ و ۱۱ انتخاب و سپس از میان مدارس موجود در این مناطق ۱۰ مدرسه انتخاب شد. پس از کسب مجوز از مدیر مدرسه و نهادهای مربوطه، پرسشنامه‌های پژوهش به صورت الکترونیکی (از طریق پلتفرم‌های آنلاین) میان دانش‌آموزان توزیع شد. پس از جمع‌آوری اطلاعات آماری، در نهایت ۲۵۶ نفر پرسشنامه‌های پژوهش را تکمیل کرده و به عنوان نمونه پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند.

ابزار پژوهش

پرسشنامه مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان

این پرسشنامه توسط فرایزر و همکاران (۱۹۹۵) طراحی و دارای ۱۷ گویه است. شیوه نمره‌گذاری این پرسشنامه به صورت طیف لیکرت پنج درجه‌ای (از هرگز = ۱ تا همیشه = ۵) است. دامنه امتیاز این پرسشنامه بین ۱۷ تا ۸۵ است. هر چه امتیاز حاصل شده از این پرسشنامه بیشتر باشد، نشان‌دهنده میزان بیشتر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان خواهد بود و بالعکس. ضریب آلفای کرونباخ محاسبه‌شده در پژوهش محمدی (۱۳۹۸) برای این پرسشنامه بالای ۰/۷ برآورد شد (۲۱). در پژوهش حاضر پایایی این

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.30491/JSH.4.1.628]

پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۲ محاسبه شده است.

پرسشنامه شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی

این پرسشنامه توسط جهانبانی (۱۳۹۷) طراحی و دارای ۱۹ گویه و سه مؤلفه میزان استفاده (گویه‌های ۱ تا ۵)، نوع استفاده (گویه‌های ۶ تا ۱۲) و میزان اعتماد به کاربران (گویه‌های ۱۳ تا ۱۹) است (۲۲). شیوه نمره‌گذاری این پرسشنامه به صورت طیف لیکرت پنج درجه‌ای (از خیلی‌کم = ۱ تا خیلی زیاد = ۵) است. به منظور تعیین مجدد پایایی پرسشنامه شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی، از روش آزمون مجدد (بازآزمایی) استفاده گردید. پایایی پرسشنامه شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی ۰/۹۰ با استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن تأیید شد. در ضمن پایایی درونی پرسشنامه شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی ۰/۸۵ با استفاده از آلفای کرونباخ مورد تأیید قرار گرفت. در پژوهش حاضر پایایی این پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۴ محاسبه شده است.

پرسشنامه آگاهی از حقوق شهروندی

این پرسشنامه توسط نیازی و همکاران (۱۳۹۸) طراحی و دارای ۳۰ گویه است (۲۳). شیوه نمره‌گذاری این پرسشنامه به صورت طیف لیکرت پنج درجه‌ای (از کاملاً مخالفم = ۱ تا کاملاً موافقم = ۵) است. حداقل امتیاز ممکن ۳۰ و حداکثر ۱۲۰ خواهد بود. پایایی این پرسشنامه در پژوهش نیازی و همکاران (۱۳۹۸)، ۰/۷۰ گزارش شده است. در پژوهش حاضر پایایی این پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۵ محاسبه شده است.

پرسشنامه هوش معنوی (ISIS)

پرسشنامه هوش معنوی توسط Amram و Dryer (۲۰۰۷) طراحی شده است که دارای دو فرم کوتاه با ۴۴ عبارت و فرم بلند با ۸۳ عبارت است. در این پژوهش از فرم ۴۴ سؤالی استفاده گردید. این پرسشنامه در ایران توسط حسینی ترجمه و هنجاریابی شده است و در یک مقیاس ۵ لیکرتی از (نظری ندارم = ۱ تا کاملاً درست = ۵) نمره‌گذاری می‌شود. عبارات ۱-۲-۴-۶-۷-۱۸-۲۸-۳۵-۳۷-۳۹-۴۰ به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند. هر چه نمره کل فرد بیشتر باشد، فرد از هوش معنوی بیشتری برخوردار است. مرعشی (۱۳۹۰) پایایی این پرسشنامه را با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۵ به دست آورد. همچنین، جهت تعیین روایی پرسشنامه هوش معنوی، نمره آن با نمره پرسشنامه تفکر دینی همبسته شده و ۰/۵۶ به دست آمد که مشخص گردید رابطه معنی‌داری بین پرسشنامه در سطح ۰/۰۰۶ وجود دارد و پرسشنامه از روایی بالایی برخوردار است. سعیدی (۱۳۹۱) نیز پایایی پرسشنامه را با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۹ به دست آورد. در پژوهش حاضر نیز ضریب پایایی پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۳ به دست آمد.

نتایج

میانگین سن شرکت‌کنندگان در پژوهش ۱۷/۶۶ سال و انحراف استاندارد ۳/۵۲ بود. از میان شرکت‌کنندگان در پژوهش ۱۲۹ نفر دختر (معادل ۵۰/۴ درصد) و ۱۲۷ نفر پسر (معادل ۴۹/۶ درصد) بودند.

نتایج ماتریس همبستگی نشان می‌دهد که بین شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی (۰/۴۴-) با مسئولیت‌پذیری رابطه منفی و معنادار ($P<0/01$) و بین آگاهی از حقوق شهروندی (۰/۳۴) و هوش معنوی (۰/۴۵) با مسئولیت‌پذیری رابطه مثبت و معنادار ($P<0/01$) وجود دارد. همچنین، بین شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی با آگاهی از حقوق شهروندی رابطه منفی و معنادار (۰/۳۱-، $P<0/05$) و بین شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی با هوش معنوی رابطه منفی و معنادار (۰/۴۳-، $P<0/01$) و بین آگاهی از حقوق شهروندی با هوش معنوی رابطه مثبت و معنادار (۰/۳۲، $P<0/01$) وجود دارد.

جدول-۱. ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیر	مسئولیت‌پذیری	شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی	آگاهی از حقوق شهروندی	هوش معنوی	میانگین	انحراف معیار	کجی	کشیدگی
مسئولیت‌پذیری	۱				۴۵/۱۷	۱۲/۲۰	۰/۲۳	-۰/۴۱
شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی	-۰/۴۴**	۱			۶۰/۶۹	۱۳/۵۷	-۰/۲۵	-۰/۴۶
آگاهی از حقوق شهروندی	۰/۳۴**	-۰/۳۱*	۱		۱۰۶/۸۸	۱۸/۹۱	-۰/۲۴	-۰/۶۳
هوش معنوی	۰/۴۵**	-۰/۴۳**	۰/۳۲**	۱	۱۳۷/۹۳	۴۶/۶۴	-۰/۲۸	-۰/۵۳

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.30491/JSH.4.1.628]

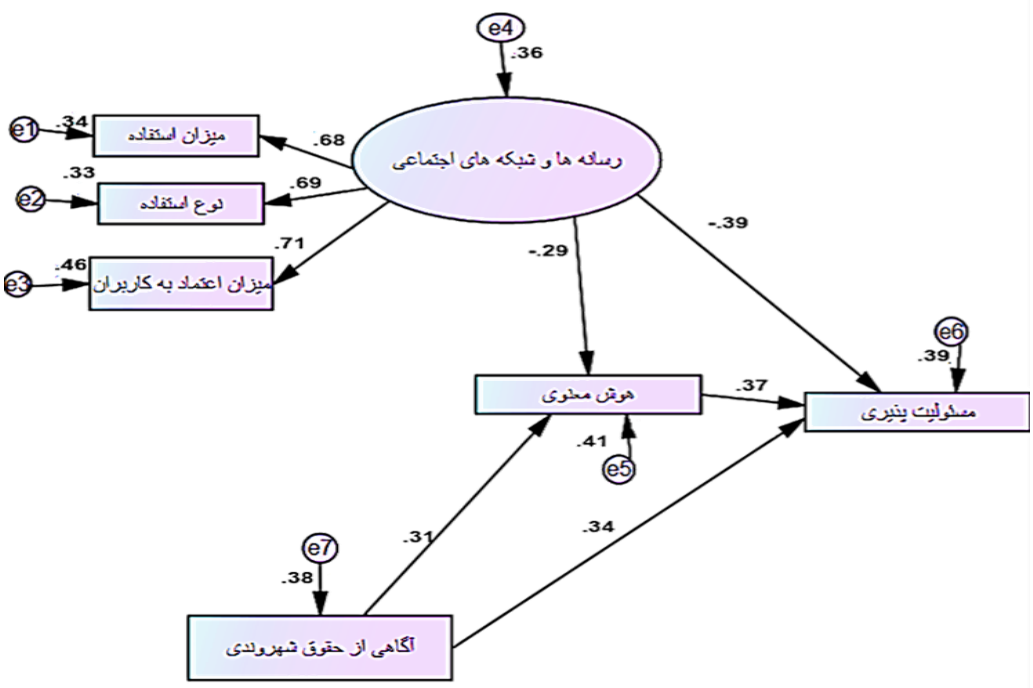

شکل-۱. مدل نهایی پژوهش

- شبکه‌های اجتماعی به مسئولیت‌پذیری (با ضریب منفی)
- آگاهی از حقوق شهروندی به مسئولیت‌پذیری (با ضریب مثبت)
- هوش معنوی به مسئولیت‌پذیری (با ضریب مثبت)
- شبکه‌های اجتماعی به هوش معنوی (با ضریب منفی)
- آگاهی از حقوق شهروندی به هوش معنوی (با ضریب مثبت) و هوش معنوی به عنوان متغیر میانجی بین شبکه‌های اجتماعی و مسئولیت‌پذیری و همچنین بین آگاهی از حقوق شهروندی و مسئولیت‌پذیری).

شاخص‌های میانگین و انحراف معیار جهت بررسی مفروضه نرمالیتی تک‌متغیری نشان‌دهنده پراکندگی مناسب داده و شاخص‌های کجی و کشیدگی که در بازه ۱/۹۵± قرار دارند، نشان می‌دهند که شکل توزیع متغیرها در شرایط نرمالی قرار دارد. علاوه بر مقادیر گزارش‌شده در جدول ۱، مقادیر آماره تحمل برای متغیرها بیشتر از ۰/۴۰ و همچنین مقادیر آماره VIF همگی کمتر از ۱۰ بود، بنابراین میزان هم‌خطی میان متغیرهای پیش‌بین نگران‌کننده نبود. از طرفی مقدار به دست آمده برای آزمون دوربین واتسون برابر با ۱/۹۳ بود و بین مقدار مناسب ۱/۵ تا ۲/۵ قرار داشت. بنابراین می‌توان گفت که فرض استقلال مقادیر خطا از یکدیگر نیز رعایت شده است.

در شکل ۱ مدل ساختاری پژوهش به صورت بررسی مسئولیت پذیری بر اساس رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی با میانجی‌گری هوش معنوی در محیط نرم‌افزار AMOS به همراه ضرایب مسیر آن ارائه شده است. در این مدل متغیرهای رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی نقش متغیر برون‌زا (مستقل) را دارند و متغیر مسئولیت‌پذیری نقش متغیر درون‌زا (وابسته) را دارد. متغیر هوش معنوی نیز در قالب متغیرهای میانجی تعریف شده است. در جدول ۲ نتایج ضرایب اثرات مستقیم در الگوی ساختاری مورد مطالعه نشان داده شده است.

جدول ۲ نشان می‌دهد اثر مستقیم رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی (β = -۰/۳۹، P<۰/۰۰۱) بر مسئولیت‌پذیری منفی و معنادار است. همچنین، اثر مستقیم آگاهی از حقوق شهروندی (β = ۰/۳۴، P<۰/۰۰۱) و هوش معنوی (β = ۰/۳۷، P<۰/۰۰۱) بر مسئولیت‌پذیری مثبت و معنادار است. اثر مستقیم رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی (β = -۰/۲۹، P = ۰/۰۰۲) بر هوش معنوی منفی و معنادار و اثر مستقیم آگاهی از حقوق شهروندی (β = -۰/۳۱، P = ۰/۰۱۹) بر هوش معنوی مثبت و معنادار است.

با توجه به نتایج گزارش‌شده در جدول ۳ می‌توان چنین نتیجه گرفت که هوش معنوی تأثیر رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی را بر مسئولیت‌پذیری میانجی‌گری می‌کند. در جدول ۴ شاخص‌های برازش مدل اصلاح‌شده پژوهش ارائه شده است.

برای برازندگی مدل، هرگاه مقدار شاخص کای‌دو تقسیم بر درجه آزادی کوچک‌تر از ۵ باشد، برازندگی مدل بهتر است. مقدار به دست آمده در پژوهش حاضر ۱/۹۴ بود که حاکی از برازش خوب مدل بود. همچنین به طور کلی هر چه مقدار شاخص‌های NFI، GFI، IFI، و CFI به یک نزدیک‌تر باشد حاکی از برازش مطلوب مدل است. با توجه به اینکه مقادیر به دست آمده برای چهار شاخص

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-11-15]
[DOI: 10.30491/JSH.4.1.628]

جدول-۲. نتایج ضرایب اثرات مستقیم در الگوی ساختاری مورد مطالعه

مسیر	B	SE	Beta	T	*P*
ضریب مسیر مستقیم رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی ← مسئولیت‌پذیری	-۱/۵۲	۰/۰۹	-۰/۳۹	-۳/۲۶	<۰/۰۰۱
ضریب مسیر مستقیم آگاهی از حقوق شهروندی ← مسئولیت‌پذیری	۱/۱۲	۰/۱۸	۰/۳۴	۴/۲۲	<۰/۰۰۱
ضریب مسیر مستقیم هوش معنوی ← مسئولیت‌پذیری	۲/۵۳	۰/۰۸	۰/۳۷	۳/۲۸	<۰/۰۰۱
ضریب مسیر مستقیم رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی ← هوش معنوی	-۲/۴۹	۰/۱۶	-۰/۲۹	-۴/۳۳	۰/۰۰۲
ضریب مسیر مستقیم آگاهی از حقوق شهروندی ← هوش معنوی	۱/۰۲	۰/۰۱	۰/۳۱	۳/۷۵	۰/۰۱۹

جدول-۳. نتایج حاصل از تحلیل میانجی به روش بوت استرپینگ

مسیر	B	Beta	*P*-
ضریب مسیر غیرمستقیم رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی ← هوش معنوی ← مسئولیت‌پذیری	۲/۲۱	۰/۲۹	۰/۰۱
ضریب مسیر غیرمستقیم آگاهی از حقوق شهروندی ← هوش معنوی ← مسئولیت‌پذیری	۳/۳۴	۰/۳۴	۰/۰۱

جدول-۴. شاخص‌های برازش مدل ساختاری

شاخص برازش	X^2/df	RMSEA	NFI	IFI	CFI	GFI
ملاک ارزش	<۵	<۰/۰۸	>۰/۹۰	>۰/۹۰	>۰/۹۰	>۰/۹۰
آماره	۱/۹۴	۰/۰۴۷	۰/۹۲	۰/۹۱	۰/۹۲	۰/۹۱

ذکر شده نزدیک یا برابر با ۰/۹۰ بوده، بنابراین بر اساس مقادیر این شاخص‌ها، مدل پژوهش از برازش مطلوبی برخوردار است. برای شاخص RMSEA نیز مقدار ۰/۰۸ بیانگر برازش مطلوب است که برای مدل پژوهش حاضر برابر ۰/۰۴۷ بود.

بحث

پژوهش حاضر نشان داد که آگاهی از حقوق شهروندی و هوش معنوی رابطه‌ای مثبت و معنادار با مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دارند، در حالی که استفاده از شبکه‌های اجتماعی با مسئولیت‌پذیری رابطه منفی نشان داد. این نتایج حاکی از آن است که تقویت بنیان‌های معنوی و ارتقای آگاهی حقوقی می‌تواند به عنوان یک راهکار تربیتی مؤثر در جهت افزایش حس مسئولیت‌پذیری نوجوانان به کار گرفته شود.

یکی از یافته‌های مهم این پژوهش، نقش میانجی‌گری هوش معنوی در رابطه بین آگاهی از حقوق شهروندی و مسئولیت‌پذیری بود. بر اساس نتایج، افراد با هوش معنوی بالاتر، درک عمیق‌تری از حقوق و تکالیف شهروندی دارند و در نتیجه، رفتار مسئولانه‌تری از خود نشان می‌دهند (۲۶-۲۴). این یافته از این دیدگاه حمایت می‌کند که پرورش ابعاد معنوی (مانند تفکر انتقادی، خودآگاهی، و ارتباط با ارزش‌های فرامادی) می‌تواند ساختار روان‌شناختی نوجوانان را به گونه‌ای شکل دهد که تعهد بیشتری نسبت به نقش‌های اجتماعی خود احساس کنند.

یافته‌های این تحقیق با مطالعات قبلی که تأثیر مثبت آگاهی حقوقی بر مسئولیت‌پذیری را تأیید کرده‌اند (۱۵،۱۶)، همخوانی دارد. همچنین، نتایج مربوط به رابطه منفی شبکه‌های اجتماعی و مسئولیت‌پذیری با تحقیقاتی که نشان می‌دهند استفاده افراطی از فضای مجازی منجر به کاهش تمرکز، افت عملکرد تحصیلی و کاهش تعهدات اجتماعی می‌شود، همسو است (۱۴).

با این حال، رابطه بین شبکه‌های اجتماعی و مسئولیت‌پذیری را نمی‌توان به صورت خطی و ساده‌انگارانه تفسیر کرد. پیچیدگی این رابطه تحت تأثیر عواملی همچون نوع محتوای مصرفی (آموزشی در مقابل تفریحی)، مدت زمان استفاده (متعادل در مقابل اعتیادآور)، و ویژگی‌های فردی کاربران (مانند خودتنظیمی و انگیزه) قرار دارد.

برخی مطالعات نشان داده‌اند که استفاده هدفمند و آگاهانه از شبکه‌های اجتماعی می‌تواند مهارت‌های ارتباطی و عملکرد تحصیلی را بهبود بخشد و در نهایت، مسئولیت‌پذیری اجتماعی را افزایش دهد (۱۲،۱۳).

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.30491/JSH.4.1.628]

اگرچه این مطالعه به یافته‌های ارزشمندی دست یافته، اما با محدودیت‌هایی همراه است:

۱. محدودیت نمونه‌گیری: جامعه پژوهش تنها شامل دانش‌آموزان نسل Z در تهران بود، بنابراین تعمیم نتایج به نسل‌های دیگر (مانند نسل آلفا) یا مناطق جغرافیایی متفاوت نیازمند احتیاط علمی است.

۲. تمرکز بر هوش معنوی: اگرچه هوش معنوی به عنوان متغیر میانجی بررسی شد، اما ممکن است متغیرهای دیگری مانند هوش هیجانی، سبک‌های دلبستگی، یا عوامل فرهنگی نیز در این رابطه نقش داشته باشند.

نتیجه‌گیری

در مجموع، نتایج این پژوهش بر اهمیت سلامت معنوی در شکل‌گیری مسئولیت‌پذیری نوجوانان تأکید دارد. تقویت هوش معنوی، همراه با افزایش آگاهی از حقوق شهروندی، می‌تواند به ارتقای سطح مسئولیت‌پذیری در نوجوانان نسل زد کمک شایانی کند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری بر روی توسعه برنامه‌های آموزشی مبتنی بر تقویت هوش معنوی و آگاهی از حقوق شهروندی می‌تواند به بهبود سلامت روان نوجوانان و ارتقای سطح مشارکت اجتماعی آن‌ها کمک کند.

پیشنهادات کاربردی و پژوهشی

– پژوهش‌های آینده می‌توانند با نمونه‌های بزرگ‌تر، چندمرحله‌ای و طولی انجام شوند تا اعتبار بیرونی نتایج افزایش یابد.

– بررسی تعامل پیچیده عوامل فردی– خانوادگی (مانند سبک‌های فرزندپروری، وضعیت اقتصادی و حمایت اجتماعی) با متغیرهای پژوهش پیشنهاد می‌شود.

– طراحی مداخلات آموزشی در مدارس، مانند: برنامه‌های تقویت هوش معنوی (مدیتیشن، تمرینات تفکر انتقادی)، کارگاه‌های حقوق شهروندی (با روش‌های تعاملی مانند بحث گروهی و ایفای نقش)، و آموزش استفاده مسئولانه از فضای مجازی می‌تواند به صورت عملی مسئولیت‌پذیری نوجوانان را ارتقا دهد.

این پژوهش پایه‌ای برای مطالعات آینده در حوزه روان‌شناسی تربیتی و جامعه‌شناسی نوجوانان فراهم می‌کند و بر نیاز به رویکردهای چندبعدی در تربیت نسل جوان تأکید دارد.

تضاد منافع: نویسنده تصریح می‌کند که هیچ‌گونه تضاد منافعی در مطالعه حاضر وجود ندارد.

منابع

1. Oerther S, Oerther DB. Review of recent research about parenting Generation Z pre-teen children. Western Journal of Nursing Research. 2021;43(11): 1073-86.
2. Runcan R, Nadolu D, David G. Predictors of Anxiety in Romanian Generation Z Teenagers. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2023;20(6):4857.
3. Ghanbari Baghestan A, Hosseinzadeh F, Gholami F. The "Reduced" Identity Formation Process of Generation Z in Social Networks: A Case Study of Adolescent Girls in Mashhad. Quarterly Journal of Cultural Studies and Communication. 2023;19(71): 135-62.
4. Zubair U, Khan MK, Albashari M. Link between excessive social media use and psychiatric disorders. Annals of Medicine and Surgery. 2023;85(4):875-8.
5. Kiefner-Burmeister A, Domoff S, Waltz H, Jacobs A, Ramirez C, Heilman CC. “Spilling the tea” on generation Z social media use and body image. Social Development. 2023;32(4):1409-21.
6. Hermawan AI, Faizin M. Slang Language of Youth Generation Z Southwest Papua: Morphology Review. INTERACTION: Jurnal Pendidikan Bahasa. 2023;10(1):108-19.
7. Pavlikova B, Baska T, Freel L, Van Dijk JP. Smoking is a risk factor for generation Z, too: The evolution of the attitudes. International Journal of Public Health. 2023;68:1604760.
8. Toma SG, Grădinaru C, Hudea OS, Modreanu A. Perceptions and attitudes of Generation Z students towards the responsible management of smart cities. Sustainability. 2023;15(18):13967.
9. Stepanović Ilić I, Nikitović T, Blažanin B, Mojović Zdravković K. Media figures as adolescent role models:(Dis) similarities between the Millennials and Generation Z. Psihološka istraživanja. 2023; 26(2):239-67.
10. Serbanescu A. Millennials and the Gen Z in the Era of Social Media. Social media, technology, and new generations: digital millennial generation and generation Z. 2022;61.
11. Azelmad S, Harroudi Y. Social Media: A Public Deliberation or a Social Accountability in Morocco. Advances in Journalism and Communication. 2024;12(4):529-40.
12. Gómez-Galán J, Martínez-López JÁ, Lázaro-Pérez C, Sarasola Sánchez-Serrano JL. Social networks consumption and addiction in college students during the COVID-19 pandemic: Educational approach to responsible use. Sustainability. 2020; 12(18):7737.
13. Shen S, Sotiriadis M, Zhou Q. Could smart tourists be sustainable and responsible as well? The contribution of social networking sites to improving their sustainable and responsible behavior. Sustainability. 2020;12(4):1470.
14. Greenhow C, Chapman A. Social distancing meet social media: digital tools for connecting students, teachers, and citizens in an emergency. Information and Learning Sciences. 2020;121(5/6): 341-52.
15. Marchel AL, Peluffo M, Roig PP. Accomplishments: Raising awareness of human rights and developing skills in secondary school. Argentinian Journal of Applied Linguistics. 2015;

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-11-15]
[DOI: 10.30491/JSH.4.1.628]

3(2):79-90.
16. Eshun I. Assessing Students' Level of Awareness of their Constitutional Human Rights. Asian Journal of Education and Social Studies. 2023;49:467-82.
17. Ayalew YD, McCrea KT, Miller K, Matthews C. The promise of digital Out-of-School programs for supporting youth in Under-resourced communities: Participatory principles for human rights-based virtual youth groups. Social Work with Groups. 2024;47(4):337-52.
18. Pérez-Escoda A, Pedrero-Esteban LM, Rubio-Romero J, Jiménez-Narros C. Fake news reaching young people on social networks: Distrust challenging media literacy. Publications. 2021;9(2): 24.
19. Verduyn P, Gugushvili N, Kross E. Do social networking sites influence well-being? The extended active-passive model. Current Directions in Psychological Science. 2022;31(1):62-8.
20. Bozzola E, Spina G, Agostiniani R, Barni S, Russo R, Scarpato E, et al. The use of social media in children and adolescents: Scoping review on the potential risks. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2022;19(16):9960.
21. Mohammadi L. Explaining the Relationship between Teachers' Disciplinary Strategies and Classroom Climate with Responsibility of Sixth Grade Elementary School Students in Tarom County (Master's thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabataba'i University); 2019.
22. Jahanbani N. Investigating the Relationship between Social Networks and Media on the Mental Health of Middle School Principals in Chabahar City (Master's thesis, Islamic Azad University, Bandar-e Jask Branch); 2018.
23. Niazi M, Bahrami V, Sohrabzadeh M. Investigating the Level of Awareness of Citizenship Rights and Related Factors (Case Study: Citizens of Lorestan Province); 2019.
24. Levstik LS. Articulating the silences: Teachers' and adolescents' conceptions of historical significance. Researching history education. Routledge. 2018; pp. 273-291.
25. Mishra PR, Vashist KA. A review study of spiritual intelligence, stress and well-being of adolescents in 21st century. International Journal of Research in Applied Natural and Social Sciences. 2014;2(4):11-24.
26. Cisheng W, Shah MS, Jamala B, Aqeel M, Ahmed A, Gul M. The Moderating Role of Spiritual Intelligence on the relationship between Emotional Intelligence and Identity Development in Adolescents. Foundation University Journal of Psychology. 2017;1(1):77-107.

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.30491/JSH.4.1.628]